

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 44-45/2017.-2018.

UDK: 904:685.1](497.581Bribir)
Prethodno priopćenje

Ante MILOŠEVIĆ

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
S. Gunjače 3
HR – 21000 Split
milosevic.tonci@gmail.com

Još o bribirskom stremenu

More about the Bribir stirrup

U tekstu se dodatno raspravlja nedavno publicirani stremen s Bribira (Breberium). Prema analogijama iz Bugarske, objašnjen je kao rano-srednjovjekovni istočnjački proizvod koji je u Hrvatsku mogao dospjeti putem različitih kontakata s Bizantom, u 9. ili 10. stoljeću.

Ključne riječi: konjanička oprema, stremen, Bribir (Breberium), rani srednji vijek, Bugarska, Bizant

This paper is revisiting recently published stirrup from Bribir (Breberium). Using analogies from Bulgaria, it is defined as early medieval product from the East, which came to Croatia through different kinds of contacts with the Byzantium in 9th or 10th century.

Key words: equestrian equipment, stirrup, Bribir (Breberium), early Middle Ages, Bulgaria, Byzantine empire

sl. 1. Stremen s Bribira (crtež postojećeg stanja i rekonstrukcija ukrasa: D. Popović).

Fig. 1. The stirrup from Bribirska glavica

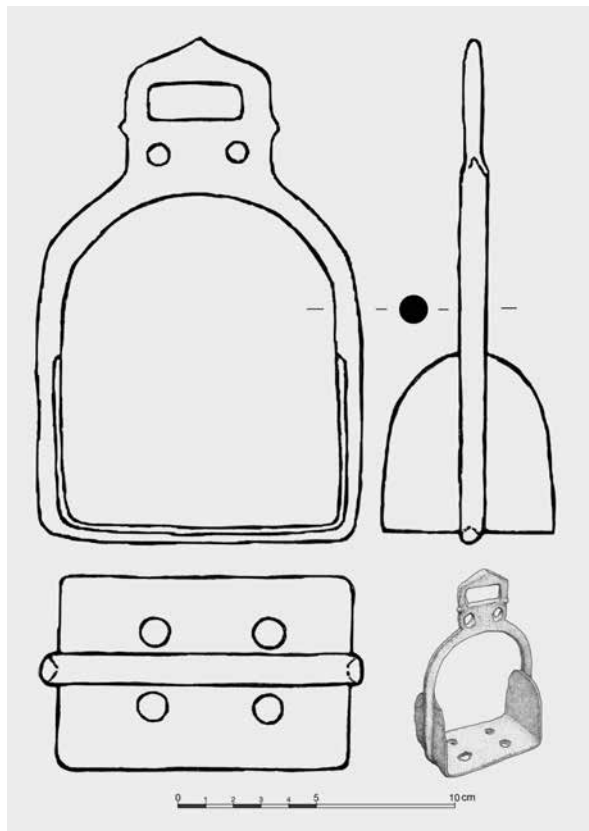
(drawing of the present state and reconstruction of the decoration: D. Popović).

In *Starohrvatska prosvjeta* 43/2016., the present author discussed some interesting finds of early medieval weaponry and equestrian equipment from Bribirska glavica, including decorated iron stirrup¹. As this is a luxurious and typologically interesting artefact, the article tried to initiate discussion, so that modern scholarship could gain new insights which will help to reach definitive and more precise solution to the issue of its origins. Therefore, as this is unique find of stirrup, the present author, at the time of publication, was not in a position to date it and assess its cultural significance. Rather, the article was just an attempt to open discussion and once more illuminate on the notion of Bribirska glavica being an important archaeological site where several methods of archaeological research can be worthwhile. The paper concluded that this stirrup is very likely early medieval product, without direct analogies of similar artifacts from Western Europe.

U *Starohrvatskoj prosvjeti* 43/2016., izvijestio sam o nekim zanimljivim nalazima rano-srednjovjekovnog oružja i konjaničke opreme s Bribira, između ostaloga i o jednom ukrašenom željeznom stremenu¹. Kako je riječ o luksuznom i tipološki osebujnom predmetu, raspravu sam koncipirao tako da potaknem polemiku o njemu, ne bi li se eventualno prikupile nove spoznaje koje bi pomogle konačnom i preciznijem rješenju. Dakle, s obzirom na to da je riječ o jedinstvenom nalazu stremena, nisam tada bio u mogućnosti pouzdanije ga vremenski i kulturno vrednovati, nego tek o njemu otvoriti raspravu te još jednom upozoriti na Bribir kao vrlo važno arheološko nalazište na kojemu svaki arheološki trud može biti višestruko koristan. U zaključnom dijelu rasprave pretpostavio sam da je taj stremen vrlo vjerojatno rano-srednjovjekovni proizvod, bez izravnih analogija u sličnim predmetima toga vremena u zapadnoj Europi. No tada sam vjerovao – kako god dalj-

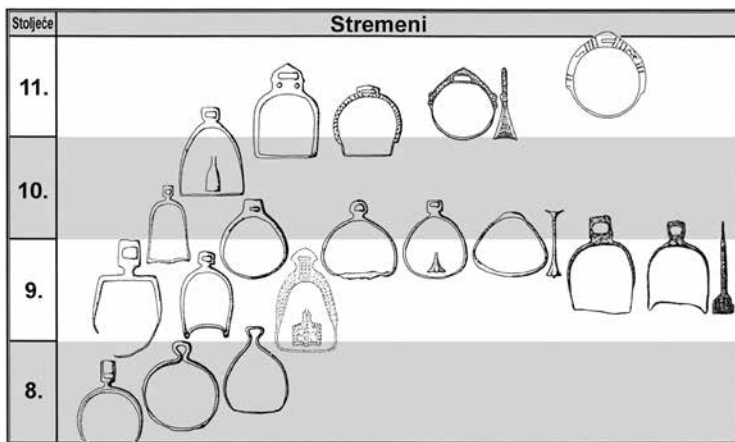
¹ A. MILOŠEVIĆ, Iz armatorija srednjovjekovnog Bribira / From the Armoury of Medieval Bribir, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, Vol. 43, Split, 2016, pp. 49-89.

¹ A. MILOŠEVIĆ, Iz armatorija srednjovjekovnog Bribira / From the Armoury of Medieval Bribir, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 43, Split, 2016, str. 49-89.

sl. 2. Ranosrednjovjekovni stremen iz Pliske u Bugarskoj (crteži: N. Šimundić Bendić).

Fig. 2. Early medieval stirrup from Pliska in Bulgaria (drawings: N. Šimundić Bendić).

sl. 3. Tipologija i kronologija ranosrednjovjekovnih stremena u Bugarskoj (prema: V. Yotov).

Fig. 3. Typology and chronology of early medieval stirrups in Bulgaria (after: V. Yotov).

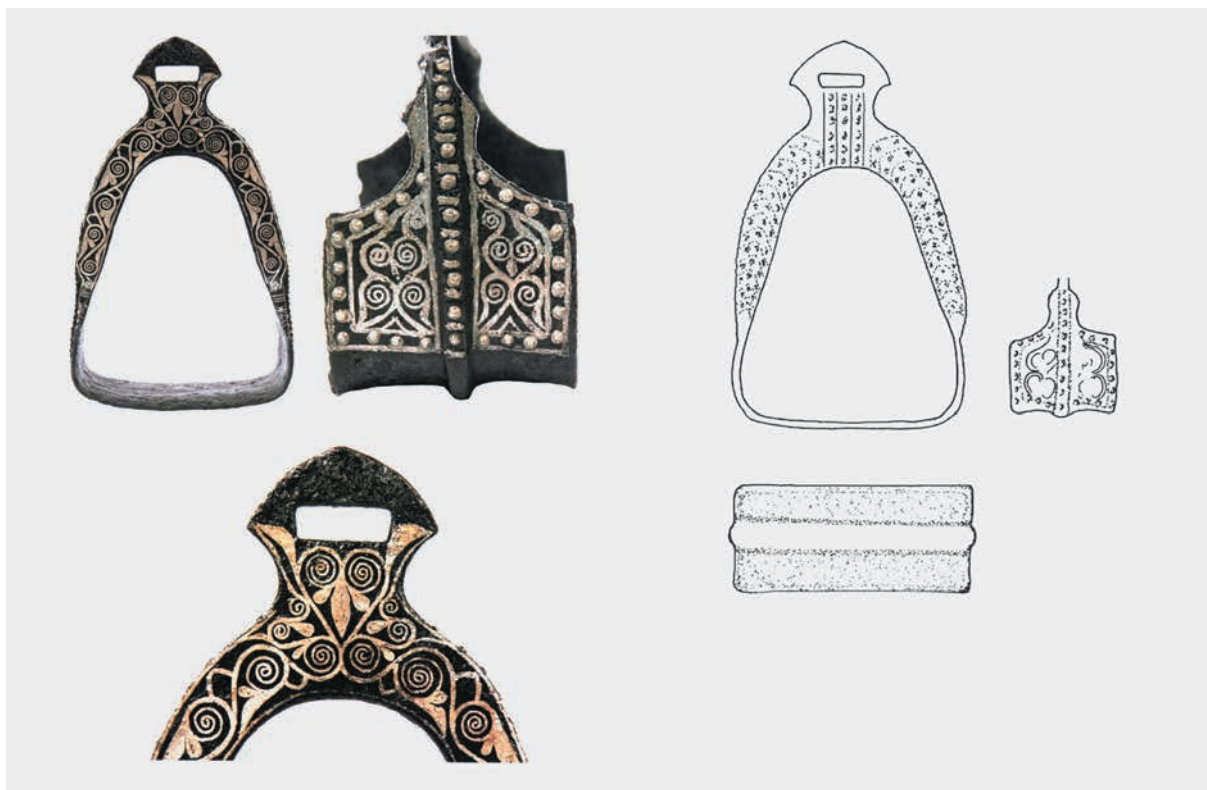
nja proučavanja bribirskog stremena završila – da njegova datacija neće izići iz vremenskog okvira omeđenog 9. i 11. stoljećem. Tehnika ukrašavanja tauširanjem srebrne i zlatne žice, a pogotovo oblik stremena bili su glavni razlozi za takvo moje mišljenje, premda sam bio

However, the present author believed – whatever the outcomes of future research could be – that the datation of the stirrup could not be outside of the period between 9th and 11th century. The decoration by the damascene work with fine silver and gold wires compounded with the shape of the stirrup, were the main reasons for such a dating, although the article specified that other warrior equipment was decorated in similar way potentially ascribing it to different cultural influences from that period. As a relevant example for such a hypothesis, the paper used maces from the Balkan peninsula, found in the areas belonging to the Byzantine empire, which were decorated in similar ways².

One of specific feature on the Bribir stirrup is the shape of the lug for the leathers at its top and the decoration that fully covers its front side (fig. 1).

The lug has pentagonal shape, with larger rectangular hole in the upper part, and two small round holes in the lower part. This feature of the stirrup – also mentioned in the abovementioned article – has no similarities with another finds in Western Europe. However, it is comparable with the find from the remains of larger house in Pliska (northeastern Bulgaria). The drawings of that stirrup (fig. 2), were made according to different information from the existing literature. Archaeological excavations showed that this building in Pliska should be dated between the end of 8th and 11th century, and the leader of the excavations assumed that the stirrup should

² A. MILOŠEVIĆ, *Iz armatorija srednjovjekovnog Bribira*, pp. 78-89, fig. 27. The argument can be supported with information about the maces in early medieval Croatia from the written sources. In the Charter of the Duke Muncimir, written in Bijaći near Trogir on 28th of September 892, were confirmed privileges which Duke Trpimir gave to the Church of Split, half a century earlier. Amongst twenty witnesses, who were all the members of the ducal court including high dignitaries, were mentioned two mace-bearers: *Prisna* (or *Prusna*), *maccechario iuppano* and *Zelidrago, maccechario comitissae*. As far as the present author is aware, this is one of older written information confirming use of the maces in whole of early medieval western Europe. See: M. ANČIĆ, *Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske kneževine, Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, Vol. 43, Split, 2016, p. 227, n. 33. – Ž. RAPANIĆ, *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku*. Split, 2017. pp. 111-112, nn. 174-175.

sl. 4. Ukrašeni stremeni iz Varna u Bugarskoj (prema: V. Yotov).
Fig. 4. Decorated stirrups from Varna in Bulgaria (after: V. Yotov).

be dated in 10th-11th century³. The same find was later discussed by V. Yotov, who supported the datation of Rašev, and, according to his classification, the stirrup from Pliska belongs to the *type 7 – subtype A* (fig. 3)⁴. In the catalogue of archaeological finds from Pliska the same stirrup is dated slightly earlier – 9th – 10th century⁵.

In comprehensive study of all known finds of stirrups from Bulgaria, Yotov presented one silver-decorated example from Varna, which has a similar lug (fig. 4.2). It is missing small round holes in the lower part, but they are compensated with narrowing at the connection

svjestan činjenice da se na sličan način ukrašavaju i mnogi drugi ratnički artefakti koji pripadaju različitim kulturnim sredinama u istim stoljećima. Kao vrlo dobar primjer za takvu pretpostavku istaknuo sam takvim tehnikama ukrašene buzdovane s balkanskih prostora, koji su u to vrijeme bili dio Bizantskoga Carstva².

Jedna od osobitosti bibrirskog stremena je oblik ušice za vješanje i potpuna ukrašenost njegove prednje strane (sl. 1).

³ P. РАЩЕВ, Нови данни за сграда No. 32 в Плиска, *Музеи и паметници на културата* 2, София, 1984, pp. 5-8.

⁴ В. ЙОТОВ, *Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI в.)*. Варна, 2004, pp. 152-154. Cf. typological-chronological tables on p. 157.

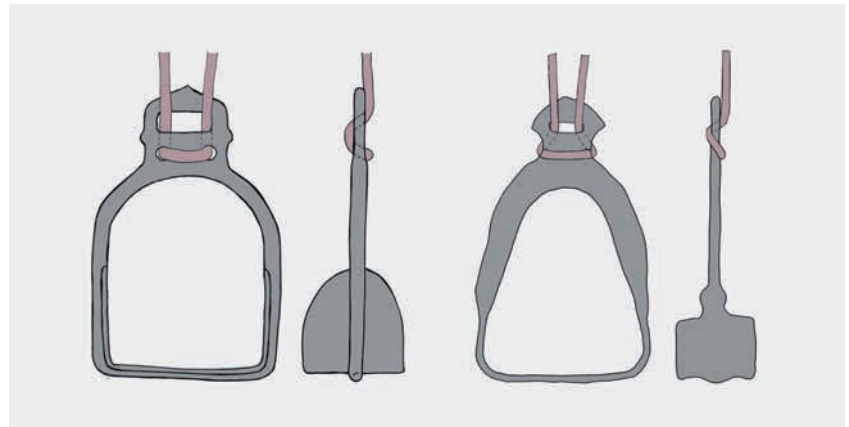
⁵ J. HENNING, Catalogue of archaeological finds from Pliska, in: *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol 2. Byzantium, Pliska, and the Balkans*, (ed. J. Henning), Berlin - New York, 2007, p. 668, T. 2/20.

² A. MILOŠEVIĆ, *Iz armatorija srednjovjekovnog Bribira*, str. 78-89, sl. 27. Evo ovdje i maloga povijesnoga dodatka o buzdovanima u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj. Naime, u povelji kneza Muncimira, izdanoj u Bijačima, 28. rujna 892. godine, potvrđuju se privilegiji koje je splitskoj Crkvi dao knez Trpimir. Među dvadesetak svjedoka, odreda dvorskih odličnika, neki i s određenim častima, spominju se i dvojica buzdovandžija: *Prisna* (ili *Prusna*), *maccechario iuppiano* i *Zelidrago, maccechario comitissae*. Koliko mi je poznato, to je jedan od starijih zapadnoeuropskih pisanih podataka koji svjedoče upotrebu ovog oružja u ranom srednjem vijeku. O tome vidi u: M. ANČIĆ, *Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske Kneževine, Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 43, Split, 2016, str. 227, bilj. 33. – Ž. RAPANIĆ, *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku*. Split, 2017, str. 111-112, bilj. 174-175.

Ušica je peterkutnog oblika, s većom pravokutnom rupom u gornjoj i dvjema okruglim rupicama sa strana u donjoj zoni. Po toj osobini bribirski stremen – koliko mi je poznato i kako sam istaknuo u prvoj objavi – nema sličnosti s drugim, do sada pronađenim takvim rano-srednjovjekovnim nalazima u zapadnoj Europi. Usporediv je, međutim, s nalazom iz ruševina jedne veće kuće u Pliski, u sjeveroistočnoj Bugarskoj. Crteži toga stremena, koje donosim na sl. 2, napravljeni su prema različitim podacima iz literature. Arheološka iskopavanja pokazala su da bi zgradu u kojoj je pronađen trebalo datirati između kraja 8. i 11. stoljeća, a autor iskopavanja pretpostavlja da sam stremen treba datirati u 10. – 11. stoljeće³. Isti nalaz potom je raspravljao V. Yotov koji podržava dataciju R. Raševa, a prema njegovoj klasifikaciji stremen iz Pliske pripadao bi *tipu 7 – varijanti A* (sl. 3)⁴. U katalogu arheoloških nalaza iz Pliske isti stremen je datiran nešto ranije, u 9. – 10. stoljeće⁵.

Obradujući sve poznate mu nalaze iz Bugarske, V. Yotov je donio i jedan srebrom ukrašeni primjerak iz Varne koji konceptualno ima sličnu ušicu za vješanje (sl. 4.2). Nedostaju mu rupice sa strana u donjem dijelu, no one su iskompenzirane suženjem na spoju ušice i luka stremena. Prijedlog na koji su način obje varijante stremena mogle biti obješene sa strana sedla donosim na sl. 5. Na isti način, naravno, mogu se objasniti i rupice na ušici bribirskog stremena.

Prema kronološkoj i tipološkoj klasifikaciji V. Yotova, taj primjerak pripada 9. stoljeću (usp. sl. 3)⁶. U Varni je pronađen još jedan sli-

sl. 5. Prijedlog rekonstrukcije načina vješanja stremena o sedlo.

Fig. 5. The suggestion of reconstruction of the ways stirrup was hung to the saddle.

203

between the hole and arch of the stirrup. The suggestion on how both kinds of stirrup should have been hanging from the sides of the saddle is shown on fig. 5. In the same way could be explained the function of small holes from lower part of the Bribir stirrup.

According to chronological and typological classification of Yotov, the specimen from Pliska is dated in 9th century (cf. fig. 3)⁶. Similar stirrup was also found in Varna. This stirrup had outer side decorated with damascened silver wires, similar to the decorations of the stirrup from Bribir (fig. 4.1)⁷. It is suggested that this specimen was massive Byzantine stirrup with luxurious decorations, made under the Iranian or Turkish influences. Also, it is argued that the Varna stirrup should be dated in 10th – 11th century, and that find is connected with the Turkish, Khazar, or Arab warriors who served in the Byzantine army at that time and significantly impacted the development of the Byzantine weapons and equestrian equipment. In the similar cultural circumstances it is possible to find iconographic analogies for the motives on the Bribir stirrup, especially on deco-

³ P. РАЩЕВ, Нови данни за сграда No. 32 в Плиска, *Музеи и паметници на културата* 2, София, 1984, str. 5-8.

⁴ В. ЙОТОВ, *Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI в.)*. Варна, 2004, str. 152-154. Usp. i tipološko-kronološke tablice na str. 157.

⁵ J. HENNING, Catalogue of archaeological finds from Pliska, u: *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol 2. Byzantium, Pliska, and the Balkans*, (ur. J. Henning), Berlin - New York, 2007, str. 668, T. 2/20.

⁶ В. ЙОТОВ, *Въоръжението и снаряжението*, str. 145-146, sl. 84/764, T. 72/764. Yotov navodi i jedan vrlo sličan stremen iz istočne Ukrajine (Saltovo-Majaki kultura), kojega je moguće datirati u kraj 8. – 9. stoljeće.

⁶ В. ЙОТОВ, *Въоръжението и снаряжението*, pp. 145-146, fig. 84/764, T. 72/764. Yotov also mentions very similar stirrup from eastern Ukraine (Saltovo-Majaki culture), which could be dated in the end of 8th or 90th century.

⁷ R. D'AMATO - G. RAVA, *Byzantine Imperial Guardsmen 925–1025. The Tagmata and Imperial Guard*. Osprey Publishing, 2012, p. 62. The section on this stirrup is credited to V. Yotov.

sl. 6. Usporedba tehnike tauširanja srebrnom i zlatnom žicom na stremenima s Bribira i iz Varne.

Fig. 6. Comparison of the damascening with silver and gold wires on stirrups from Bribir and Varna.

rated pottery vessels of the slip-painted wares from 10th and 11th century (fig. 7)⁸.

Silver-decorated stirrup from Varna is comparable with the specimen from Bribir as both are completed with similar techniques, used to make curly and floral arabesque motives. Thus, the borders of the both stirrups are densely decorated, made with damascened short silver wires (green on fig. 6), and larger spaces are decorated with gold and silver wires arranged in the net, which were joined into single surface with additional strikes of hammer (red on fig. 6).

Therefore, it is possible to say with more more certainty that luxuriously decorated stirrup from Bribir is indeed an early medieval

čan stremen kojemu je vanjska strana, kao i na bibrskom primjerku, u cijelosti ukrašena tauširanim srebrnim nitima (sl. 4.1)⁷. U tekstu, uz njegovu sliku navodi se da je riječ o masivnom bizantskom stremenu s raskošnim ukrasima koji su nastali pod iranskim ili turskim utjecajima. Također se navodi da ga treba datirati u 10. – 11. stoljeće, a taj nalaz iz Bugarske dovodi se u vezu s turskim, kazarskim ili arapskim ratnicima koji su u to vrijeme služili u bizantskoj carskoj vojsci te su na taj način značajno utjecali na razvoj onodobnog bizantskog oružja i konjaničke opreme. U istim kulturnim sferama moguće je pronaći i ikonografske analogije za motive na bibrskom stremenu, prvenstveno na ukrašenim keramičkim zdjelama 10. i 11. stoljeća (keramika grupe *slip-painted wares* sl. 7)⁸.

Srebrnom ukrašeni stremen iz Varne s bibrskim je usporediv i tehnikom kojom su na oba primjerka izvedeni vitičasti i cvjetni arabeski ornamenti. Tako su obrubi na oba stremena složeni od gusto tauširanih, usporednih kratkih srebrnih niti (zeleno na sl. 6), a veće površine ispunjene su mrežasto preklopljenim zlatnim ili srebrnim nitima koje su dodatnim udaranjem spojene u jednu plohu (crveno na sl. 6).

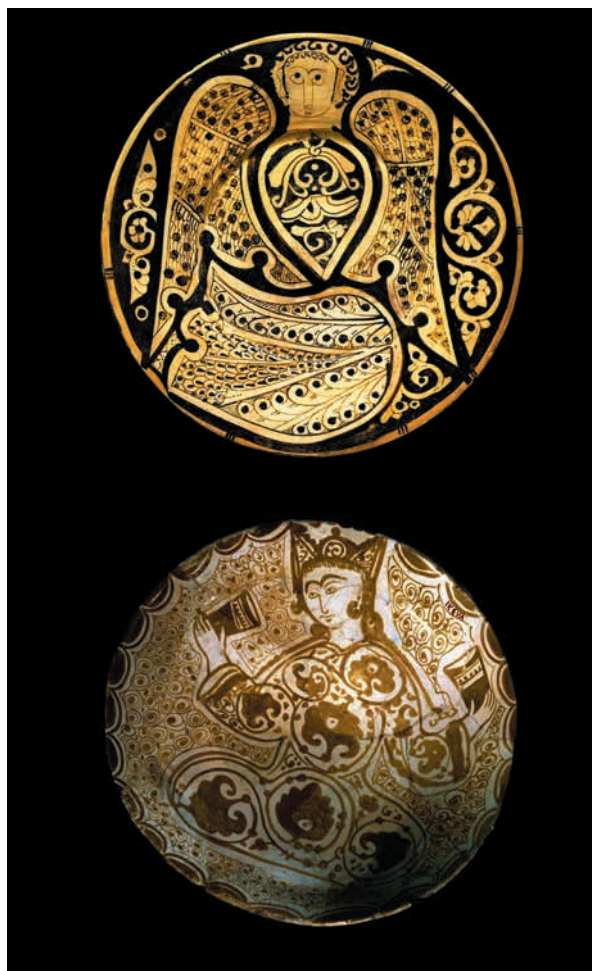
Danas, dakle, s više sigurnosti možemo reći da je raskošno urešeni stremen iz Bribira rano-srednjovjekovni istočnjački proizvod koji je na tadašnji *Breberium* vjerojatno dospio putem tadašnjih različitih kontakata s Bizantom. Svojim luksuzom nesumnjivo je dostojan nekog bibrskog *princeps*-a 9. ili 10. stoljeća, usput oslikavajući i dopunjujući zavidnu razinu konjaničke opreme onodobnih društvenih elita u Hrvatskoj, koja je pristizala iz različitih područja. Do izvjesne mjere svjedoči ju i povijesni podatak iz doba Petra Krešimira IV. (1058. – 1074.) kada je jednom prilikom bogati sokolar Apricije, tome hrvatskome kralju, darovao *optimum puerum cum opitmo equo*⁹.

⁷ R. D'AMATO - G. RAVA, *Byzantine Imperial Guardsmen 925–1025. The Tagmata and Imperial Guard*. Osprey Publishing, 2012, str. 62. Za objavu u toj publikaciji zaslužan je V. Yotov.

⁸ O. WATSON, *Ceramics from Islamic Lands*. London, 2004, str. 200-246.

⁹ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Vol. 1, (ur. I. Kukuljević Sak-

⁸ O. WATSON, *Ceramics from Islamic Lands*. London, 2004, pp. 200-246.

sl. 7. Ukrašene keramičke zdjele,
 Museum of Islamic Art, Cairo, 11. – 12. stoljeće.
 Fig. 7. Decorated pottery,
 Museum of Islamic Art, Cairo, 11th – 12th century.

Arheološki slojevi na Bribirskoj glavici kontinuirano obogaćuju njenu prošlost, pa u kontekstu teme koju ovdje obrađujem, upozoravam i na nedavni nalaz dječijih ranosrednjovjekovnih ostruga *hrvatskoga tipa*¹⁰, koje su prvi takav nalaz na ovom lokalitetu¹¹.

cinski), Zagreb, 1874, br. 116, str. 148. O hrvatskom konjaništvu ranoga srednjega vijeka usp.: Ž. RAPANIĆ, *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku*, na više mjesta.

¹⁰ A. MILOŠEVIĆ, Karolinški utjecaji u kneževini Hrvatskoj u svjetlu arheoloških nalaza, u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 120-122.

¹¹ V. GHICA - A. MILOŠEVIĆ - N. URODA - D. DŽINO, *Varvaria / Breberium / Bribir*. Arheološki projekt u 2016. godini - *Varvaria / Breberium / Bribir* Archaeological Project. The 2016 excavation season, u ovom broju *Starohrvatske prosvjete*, str. 41, sl. 26.

product of eastern origins, which made its way to *Breberium* probably through different contacts with the Byzantines. Luxurious decorations made it worthy of some Bribir *princeps* from 9th or 10th century, as example of high-quality equestrian equipment used by social elites in Croatia, which was coming from different sides of the world. Other relevant information originating from written sources is dated to the times of the king Petar Krešimir IV (1058–1074), when a rich falconer, Apricius, gave to this Croat king *optimum puerum cum opitmo equo*⁹.

Archaeological layers at Bribirska glavica are continuously enriching past of this archaeological locality, so in the context of the present topic the present author would like to draw attention to a recent find of children's early medieval spurs of the *Croatian type*¹⁰, which represent the first find of such a kind at this locality¹¹.

Translated: Graham McMaster

⁹ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Vol. 1, (ed. I. Kukuljević Sakcinski), Zagreb, 1874, no. 116, p. 148. On Croatian cavalry in the early middle ages cf.: Ž. RAPANIĆ, *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku*, passim.

¹⁰ A. MILOŠEVIĆ, Karolinški utjecaji u kneževini Hrvatskoj u svjetlu arheoloških nalaza, in: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*, (ed. A. Milošević), Split, 2000, pp. 120-122.

¹¹ V. GHICA - A. MILOŠEVIĆ - N. URODA - D. DŽINO, *Varvaria / Breberium / Bribir*. Arheološki projekt u 2016. godini - *Varvaria / Breberium / Bribir* Archaeological Project. The 2016 excavation season, in this issue of the *Starohrvatska prosvjeta* p. 41, fig. 26.